

'dat het hier nog geen kolonisatie, geen blijvende emigratie betreft, doch slechts gaat om tijdelijk dienstverband in het buitenland. Het is zeer wel mogelijk dat een deel der Nederlanders die in de Oekraïne gaat werken, zich daar later in de landbouw zou kunnen vestigen. Dit is echter een kwestie welke niet eerder dan het volgend jaar gezien kan worden.'

Hadden Hirschfeld, Louwes en Staf, al die aanprijzingen ten spijt, toch het gevoel dat zij met een kwalijke aangelegenheid bezig waren? Misschien. Merkwaardig is het wél dat Staf op de 22ste juli met nadruk zei: 'De zaak moet buiten de pers gehouden worden.'¹ Wij treffen trouwens dezelfde kenmerkende instructie in een rondschrjven aan dat Frederiks enkele weken later aan alle burgemeesters deed toekomen. Hij gaf daarin de inhoud van een brief van Hirschfeld weer die aangegeven had, aan welke criteria kandidaten moesten voldoen; de laatste zin luidde: 'Teneinde misverstanden te voorkomen, moet iedere mededeling of bespreking in de pers achterwege blijven.'²

Er kwam van de oorspronkelijke opzet niets terecht.

Enkele dagen na de bijeenkomst van de 22ste juli werden het Christelijk Nationaal Vakverbond en het Rooms-Katholiek Werkliedenverbond onder de NSB'er Woudenberg, commissaris van het NVV, geplaatst. Daarop volgden, in snelle successie, het leegstromen van beide organisaties, de opheffing van de werkgeversverbanden, het onder beheer plaatsen van de Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond en de oprichting van de door Roskam geleide Nederlandse Landstand. Het gevolg van dit alles was dat Staf als voorzitter van de Culano alleen met enkele hoofdambtenaren en met NSB'ers bleef zitten. Voordien was al gebleken dat landbouwkrachten uit NSB-kringen practisch de enigen waren die zich door de Culano voor de *Ostland* lieten ronselen. Bij de eerste gegadigden ten getale van ruim vierhonderd waren er slechts tien die niet aangesloten waren bij het Nederlands Agrarisch Front. Een eerste groep van honderd vertrok eind november uit Oldenzaal en werd de avond voor het vertrek door Staf toegesproken die 'met nadruk' wees op de opdracht, 'mede te werken aan de voedselvoorziening van Nederland.'³ Medio februari '42 waren door de Culano bijna vierhonderd gegadigden naar het Oosten doorgegeven, van wie zich toen al tweehonderd in de Oekraïne bevonden. De meesten hunner

¹ Culano: Notulen, 22 juli 1941 (Culano, I a). ² Rondschrjven, 11-12 aug. 1941, van Frederiks aan alle burgemeesters (CNO, 155 b). ³ Bij het vertrek, de volgende ochtend, was Staf niet aanwezig. Twee maanden later wees hij er Hirschfeld op dat in het in de Nederlandse pers opgenomen verslag verzwegen was wat hij gezegd had maar dat hem woorden in de mond gelegd waren die door *Graf* Grote gesproken waren. (brief, jan. 1942, van C. Staf aan Hirschfeld, Culano, I b)